

І РОЗДІЛ ІСТОРІЯ ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА, АРХЕОЛОГІЯ, КРАЄЗНАВСТВО ТА ЕТНОГРАФІЯ

В.Ю.МУРЗІН, В.Г.ШЛАЙФЕР

РАННЬОСАРМАТСЬКІ МЕЧІ З МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ЗБРОЇ У М. ЗАПОРІЖЖІ

В Музеї історії зброї, що у м. Запоріжжі, зберігаються три ранньосарматські мечі так званого прохорівського типу. Головною ознакою таких мечів є наявність серповидного навершшя і відносно значна довжина, яка свідчить про використання таких мечів вершниками у якості, перш за все, рублячої зброї.

Меч №1 (Рис. 1; 3, 1). Загальна довжина 66 см, довжина клинка – 52 см. Клинок має вигляд витягнутого трикутника. Його найбільша ширина 5,3 см. У перетині клинок має лінзовидну форму. Посередині клинка з обох сторін простежується досить широкий дол.¹ Руків'я довжиною 7,5 см має ширину 2,5 см і овальне у перетині.

Меч № 2 (Рис. 2; 3, 2) Частково фрагментований. Загальна довжина – близько 68,5 см. Довжина овалного у перетині руків'я 8 см. Клинок має вигляд витягнутого трикутника. Його найбільша ширина 5 см. У перетині клинок лінзовидної форми. Посередині клинка з обох сторін наявний широкий дол.

Меч № 3 (Рис. 4; 5) Дещо менший за довжиною, яка складає 58 см. Руків'я овальне у перетині. Клинок трикутний, лінзовидний у перетині. Його довжина 45,5 см, найбільша ширина – 7,5 см. У верхній частині руків'я прикрашено стилізованим зображенням ока, на клинку з обох сторін простежуються дві нервюри.

Довгі (до 70 і більше см) мечі з'являються на ранньому, прохорівському етапі сарматської культури, тобто на межі V і IV ст. до н.е. і використовувалися до II ст. включно, коли у сарматському комплексі зброї (суслівський етап сарматської культури) стали переважати більш короткі мечі з кільцевидним навершшям. Проте, як зазначає А.М.Хазанов (Хазанов 1971, с. 69), на протязі IV – II ст. до н.е. кількість таких мечів невпинно знижується. На його думку, це було пов'язано з поширенням у сармат довгої піки (її довжина сягала 3,5 м) як головної ударної зброї близького бою на суслівському етапі розвитку сарматської культури.

Характерною ознакою наших мечів є відсутність перехрестя. Однак відомі й інші знахідки подібних мечів, зокрема на території Північного Причорномор'я (Смирнов 1984, Рис. 22, 2,3).

За словами осіб, які доправили мечі, що публікуються, до Музею, вони також походять з території України. На жаль, усі вони є випадковими знахідками і не пов'язані з певними археологічними комплексами, що значно ускладнює їх датування. Але так чи інакше наші мечі пов'язані з раннім етапом проникнення сармат на територію Скіфії.

Взагалі, існують різні думки щодо характеру і часу просунення сарматів від Нижнього Дону на захід.

Так, Д.Я.Мачинський (Мачинский, 1971) взагалі вважав, що вже наприкінці IV ст. до н.е. сармати займали землі, які простягалися на північ від Сиваша і саме сарматське вторгнення було головною причиною загибелі Великої Скіфії.

Навпаки, С.В.Полин (Полин 1992, С. 121) стверджує, що поява сарматів на теренах Північного Причорномор'я відбувається, приблизно, у середині II ст. до н.е. На його думку, сармати зайняли вже покинуті скіфами землі. Згибель Скіфії наприкінці IV ст. до н.е., таким чином, він пов'язує не з тиском сарматів, а, головним чином, з кризою кочового господарства скіфів, про яку більш докладно писала Н.А.Гаврилюк.

¹ Дол – канал на клинку, що мав на меті полегшення клинка без втрати його міцності.

Дійсно, дослідниця (Гаврилюк 1999, С. 307 – 312) вважає, що головною причиною загибелі Скіфії був антропогенний чинник, тобто деградація степових пасовиськ унаслідок утримання на них надмірної кількості худоби.

Проте у давнину люди більш тісніше відчували свій зв'язок з природою і добре розуміли усі негативні наслідки надмірного використання природних ресурсів. Особливо це стосується кочовиків, зокрема скіфів, головним багатством яких був скот, утримання якого було неможливе без благодатних пасовиськ. Недарма монгольське прислів'я стверджує: «Без трави немає худоби, без худоби немає їжі».

Ми вважаємо, що до загибелі Скіфії були причетні не стільки об'єктивні, скільки суб'єктивні фактори, зокрема її пірамідальна структура, що має схильність до саморуйнування (Мурзин, Ролле 2000).

Щодо проникнення сарматів на територію Скіфії, нам більш близька точка зору К.Ф.Смирнова, який так реконструював ці події.

На його думку (Смирнов 1984, С. 56, 117), ще на прохорівському етапі на Правобережжя Дніпра проникають окремі групи сарматів, які до кінця IV ст. до н.е. підтримували досить мирні стосунки зі скіфами, а певні ворожнеча між ними і скіфами виникла лише в умовах політичного послаблення Скіфії, що призвело до більш активного розселення сарматів на скіфських землях. Проте остаточне освоєння сарматськими племенами язигів, роксоланів та аорсів колишніх скіфських земель відбувається вже протягом III – I ст. до н.е. Одним з доказів раннього, першого етапу, проникнення сарматів на територію Скіфії він вважав саме мечі прохорівського типу, знайдені на території України. Усього йому було відомо 6 таких мечів (Смирнов, Рис. 22). Якщо наші екземпляри також походять з території Північного Причорномор'я, вони можуть розглядатися як ще один аргумент на користь висновків К.Ф.Смирнова.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Гаврилюк Н.А. История экономики Степной Скифии VI – III вв. до н.э. – К., 1999.
 Мачинский Д.Я. О времени первого активного выступления сармат в Поднепровье по свидетельствам античных источников // АСГЭ. – 1971. - №13.
 Полин С.В. От Скифии к Сарматии. – К., 1992.
 Смирнов К.Ф. Сарматы и утверждение их политического господства в Скифии. – М., 1984.
 Хазанов А.М. Очерки военного дела сарматов. – М., 1971.
 Мурзин В.Ю., Ролле Р. Гибель Великой Скифии и царь Атей // Скифы и сарматы в VII – III вв. до н.э. – М., 2000.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АСГЭ - Археологический сборник Государственного Эрмитажа

SUMMARY

Three early Sarmatian swords of Prokhorov type are stored in the Museum of the history of weapons in Zaporozhye. Swords of this type are characterized by a crescent-shaped pommel and a sufficiently long length, indicating that these swords were used by horsemen as slashing weapons. Published copies quite correspond to these criteria and a length of which are ranging from 58 to 68.5 cm. Swords of Prokhorov type were the most common in the IV - III centuries BC. Unfortunately our swords have been found not as part of archeological complexes and finds are casual, making it difficult to precise dating.

Penetration time of Sarmatians on the territory of Scythia is quite debatable issue. K.F.Smirnov's point of view is the closest to us, who believed that certain groups of Sarmatians penetrated into the territory between the rivers Don and Dnieper in the IV BC, preserving, at first, quite peaceful relations with the Scythians. The presence of swords of Prokhorov type found in the Northern Black Sea coast was one of the arguments of his hypothesis. If you believe the words of finders swords stored in the Museum of weapons, all of them also come with the territory of Ukraine. In this case, these swords can reaffirm K.F.Smirnov's correctness of conclusions.

Рис. 1. Меч №1

Рис. 2. Меч № 2

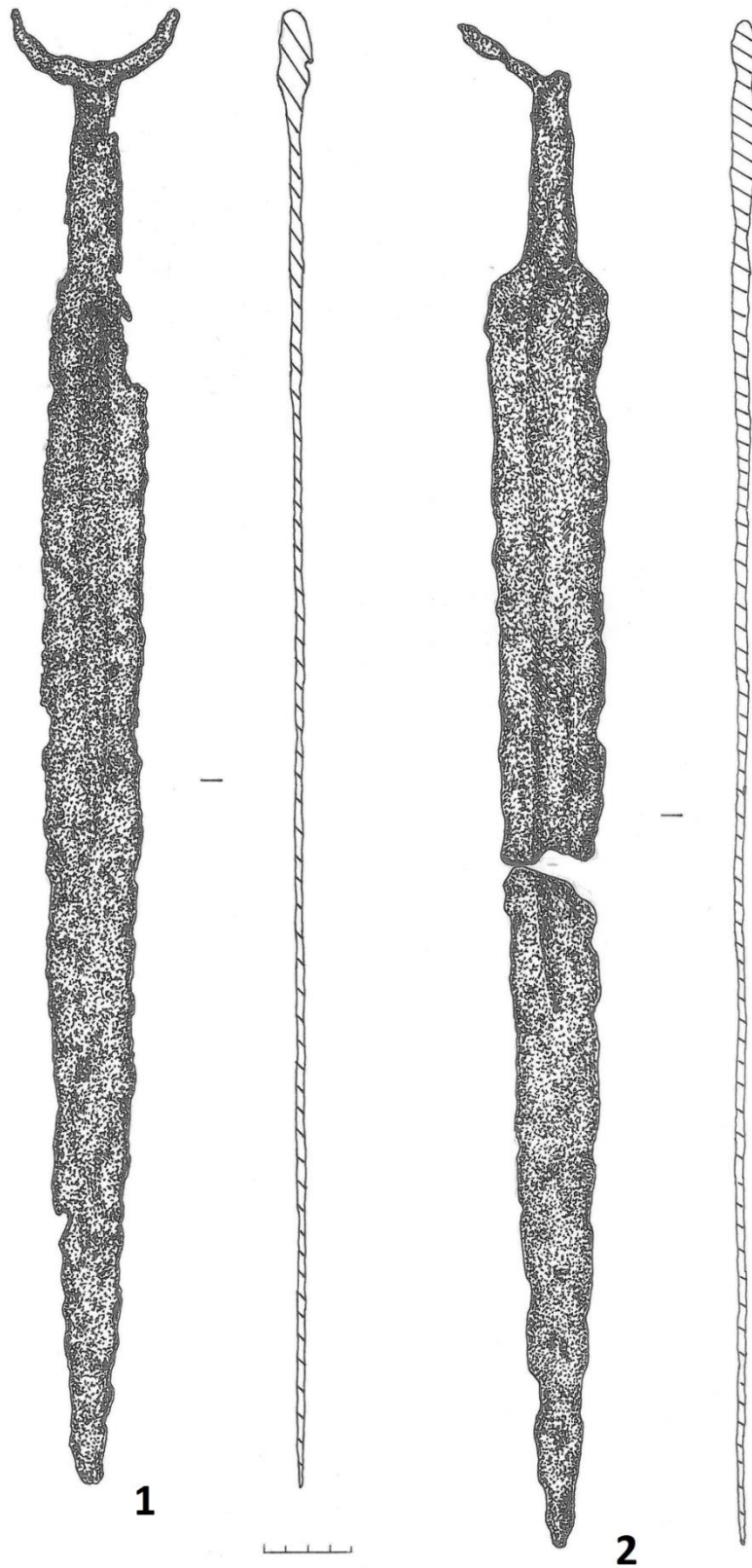

Рис. 3. Мечи №1 (1) и №2 (2)

Рис. 4. Меч №3

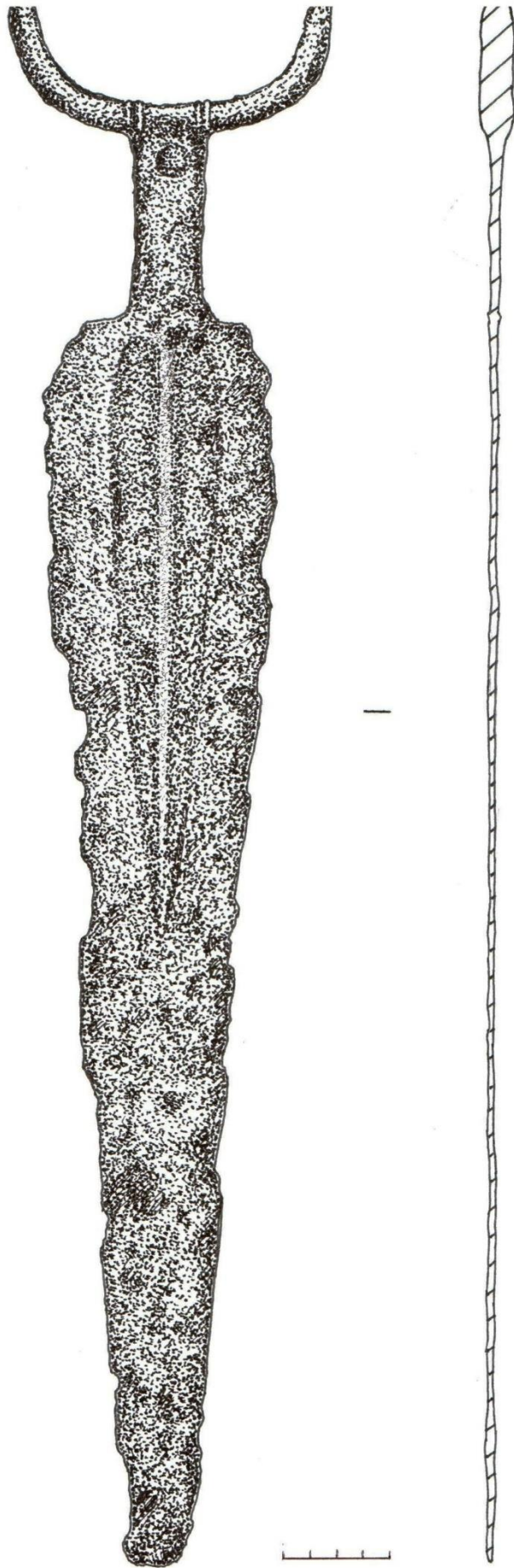

Рис. 5. Меч №3